

Arap Mesellerinin Kaynakları*

Sources of Arabic Proverbs

Hikmet ÇADIR

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi
Istanbul University, Social Sciences Institution PhD Student
İstanbul / Türkiye
hikmetcadir@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9943-2062

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 02.10.2025
Kabul Tarihi / Accepted : 07.12.2025
Yayın Tarihi / Published : 30.12.2025
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Aralık / December
Cilt / Volume : 3 • Sayı / Issue : 2 • Sayfa / Pages : 397-412

Atıf / Cite as

ÇADIR, H. (2025). Arap Mesellerinin Kaynakları, *Lisânî İlimler Dergisi*, 3(2), 397-412

Doi: 10.5281/zenodo.18033240

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

LİDER, Lisânî İlimler Dergisi, uluslararası, bilimsel ve hakemli bir dergidir. Tüm hakları saklıdır.
Journal of Linguistic Studies is an international, scientific and peer-reviewed journal.
All rights reserved.

Dergimizde yayımlanan makaleler,
Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası (CC BY 4.0) ile lisanslanmıştır.

*The articles published in our journal are licensed under
Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).*

Öz: Meseller, özlü bir yapıya sahip olmaları; toplumun tecrübelerini, değerlerini, tarihini, kültürünü ve edebî birikimini göstermeleri yönüyle Arap sözlü kültüründe önemli bir yere sahiptir. Mesellerin sahip olduğu bu çok boyutlu yapının sebebi, onların ortaya çıkışında etkili çeşitli unsurlardan kaynaklanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen çeşitliliğe istinaden, Arap mesellerinin kaynaklarının, genel çerçevede kültürel, edebî ve dinî etkenlerden beslenerek ortaya çıktığı görülmektedir. Makalemizde bu genel çerçeve ölçeğinde, Arap mesellerinin kaynakları; şiir, hikmet, teşbih ve kinayeli söyleme dayalı ifadeler ve olgu, kıssa, Kur'an, Hadis olmak üzere sekiz başlık altında incelenecektir. Arap mesellerinin ortaya çıkışına

* Yazarın devam etmekte olan doktora tezinden üretilmiştir.

kaynaklık eden bu unsurlar arasında; olgular, mesellerin tarihi ve toplumsal bir arka plana sahip olduğunu göstermiş; şiir, teşbih ve kinayeye dayalı ifadeler, mesellerde kullanılan belagat zeminini ortaya çıkarmış; hikmet içeren sözler, mesellere derinlikli bir yapı kazandırırken; Kur'an ve Hadisler, meselleri dinî ve ahlaki bir boyuta taşımıştır.

Arap mesellerinin sahip olduğu bu çok yönlü yapı, onları sadece bir edebiyat ürünü olarak değerlendirmenin ötesine taşımaktadır. Nitekim çıkış kaynakları merkeze alınarak Arap meselleri incelendiğinde; meseller, yaşanan Hadiselerin, toplumsal hafızada nasıl konumlandırıldığını; hikmetli bir sözken, halk tarafından mesele dönüştürülen ifadedeki seçici algıyı; edebî söylemin günlük halk dilindeki kullanımını, dinî referanslı ifadelerin, Müslüman Arap toplumlarında nasıl birer mesele dönüştürüldüğünü gösteren, toplumsal bir kültür birikimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle çalışmamız, Arap mesellerinin edebî bir ürün olmasının yanında, kaynakları dikkate alındığında Arap toplumunun kültür birikimini yansıtan temel bileşenlerden olduğunu çeşitli örneklerle ortaya koymaktadır. Ayrıca Arap mesellerinin sahip olduğu bu kültür birikiminin, edebiyat alanının yanında, toplum bilimleri için de değerli bir inceleme alanı sunduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mesel, Arap meselleri, Mesellerin kaynakları, Teşbih, Kinaye

Abstract: Proverbs, with their concise structure, hold an important place in Arabic oral culture in terms of reflecting the experiences, values, history, and literary aspects of society. The multidimensional structure of proverbs is a situation that arises from various factors influencing their emergence. Depending on the aforementioned diversity, it can be seen that the sources of Arabic proverbs emerged from cultural, literary, and religious factors within a general framework. Within this general framework, the sources of Arabic proverbs will be examined in our article under eight headings: poetry, wisdom, metaphorical and figurative expressions, facts, stories, the Qur'an, and hadith. Among the factors influencing the emergence of Arabic proverbs, facts have shown that proverbs have a historical and social background, while expressions based on poetry, metaphor, and irony reveal the rhetorical foundation of proverbs. While words containing wisdom have given proverbs a profound structure, the Qur'an and hadiths have elevated proverbs to a religious and moral dimension.

The multifaceted nature of Arabic proverbs elevates them beyond being merely a literary product. Indeed, when Arabic proverbs are examined with a focus on their sources; proverbs reveal how events and occurrences are positioned in the social memory; the selective perception in expressions that are wise sayings but transformed into proverbs by the people; the use of literary and aesthetic discourse in everyday popular language; and how religiously referenced expressions are transformed into proverbs, depending on their privileged place in Muslim Arab societies. They thus appear as a social cultural accumulation. In this respect, our study demonstrates with various examples that, in addition to being a literary product, Arabic proverbs are fundamental components that reflect the cultural heritage of Arab society when their sources are taken into account. Furthermore, it is evident that this cultural heritage of Arabic proverbs, along with the field of literature, offers a valuable area of study for the social sciences.

Keywords: Proverbs, Arabic proverbs, Sources of proverbs, Simile, Metaphor

GİRİŞ

Düşünce ve dil arasındaki sıkı ilişkiyi görünür kılan hususlardan birisi; milletlerin sözlü kültüre dayalı oluşturdukları kültür mirasında kendini göstermektedir. Bu sözlü kültür mirası içerisinde meseller, söylem yönüyle statik bir yapıda olmalarına rağmen etkili bir anlatıma sahip olmaları; ait olduğu toplumun kültür ve tarihine ışık tutmaları yönüyle seçkin bir konuma sahiptir. Diğer yandan kısa olmalarına rağmen mesellerin, toplumların sahip oldukları tecrübe, değer ve ortak bilinci, diğer nesillere aktarma konusunda etkin bir araç olduğu görülmektedir. Bu çerçevede meseller, yalnızca dilsel bir olgu olmanın ötesinde, toplumun hafızasını, kültürünü ve tarihini yansıtan etkili göstergeler olarak toplumların sözlü kültüründe ayrıcalıklı yerini almıştır.

Arap dilinde meseller, toplum içerisinde sosyal, edebî ve dinî yönlerden önemli bir işleve sahiptir. Mesellerin sahip olduğu bu işlev, *Eyyâmü'l-Arab* denilen Cahiliye Devri Araplarının savaşa dair hikâyelerinde, şiir ve hikmette; İslam'dan sonraki süreçte ise Kur'an ve Hadis menşeli sözlerde kendini göstermektedir. Bu işleve paralel olarak, mesel ile ilişkili, Arap edebiyatında oluşturulmuş "*mevrid*" kavramı, mesellerin anlaşılmasının kaynak ve bağlam yönü ile ne derece önemli olduğunu göstermektedir.

Arap mesellerine kaynaklık eden unsurlar; olgu, şiir, kıssa, hikmet, teşbih, kinaye, Kur'an ve Hadistir. Mesellerin toplumun birçok sözlü kültür alanında ortaya çıkışı; meselleri dile ait edebî birer malzeme olmalarının yanında, kültür, tarih ve din yönüyle toplum bilimleri çerçevesinde ele alınmaya elverişli bir yapıya büründürmüştür. Bu yönüyle mesellerin çıkış kaynaklarını tespit etmek, bir yanıyla dilin günlük hayatta etkili bir tarzda kullanımını bizlere gösterirken; diğer taraftan Arap toplumunun sahip olduğu sosyal dokuyu ve kültürel yapıyı tahlil etmeye olanak sağlayan bir faaliyettir.

Çalışmamızda mesellerin ortaya çıkış kaynaklarına sekiz başlıkta yer verilecektir. Her başlık altında mesele kaynaklık eden etken çerçevesinde, ilgili unsurun meselin ortaya çıkışındaki rolüne temas edilecek; verilen çeşitli örneklerle, mesellerin oluşumundaki arka plan ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylelikle Arap mesellerinin kaynaklarının, mesellerin ortaya çıkış bağlamlarını toplum ve kültür yönüyle şekillendirmede oynadığı rol ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Mesellerin Kaynağı

Dilin düşünceyle olan ilişkisi göz önüne alındığında, insan düşüncesinin bir ürün diyebileceğimiz söz unsurunda, çeşitli üsluplara başvurulmuştur. Bu çeşitli üsluplardan birisi de kültür, deneyim ve sahip olduğu değerler açısından toplumları yansıtan bir ayna konumunda olan mesellerdir (Demira-

yak, 2014, s. 265; Furat, 1996, s. 103). Mesellerin bu yönü dikkate alındığında, onların çıkış kaynaklarının tespiti ve bu kaynaklarla olan ilişkisi, ait olduğu toplumu daha net bir biçimde yansıtmaya yönüyle önem arz etmektedir. Bu anlamda Arap mesellerinin ortaya çıkışında farklı etkenlerin olduğu görülmektedir. Arap dilinde bu etkenler, *meselin söylendiği kaynak* anlamında “mevrid” tabiriyle ifade edilmiştir. Buna göre, Arap dilinde mesellerin kaynaklarını olgu, teşbihe dayalı söylem, kıssa, şiir, kinayeli söylem, Kur’an, Hadis ve hikmet oluşturmaktadır (Yakub, 1995, s. 1/42). Bu çerçevede Arap dilinde mesellerin kaynaklarını sekiz başlık altında inceleyebiliriz.

Olgu

Arap mesellerinin kimisi toplum içerisinde yaşanmış bir olguya bağlı ortaya çıkmıştır. (Yazıcı, 2003, s. 36) Meselin teşekkülü ise, bu olgu üzerine söylenen söze bağlı oluşmuştur. Toplum içerisinde yaşanan bu olgunun etkisi sebebiyle, halk tarafından bu söz, nesillerden nesillere tecrübe aktarımına vesile kılınarak; bu sözün verdiği mesajla uyumlu olan Hadiseler üzerine yaygın bir surette kullanılarak mesele dönüşmüştür. Örneğin:

“إِنَّ الرَّئِيَّةَ تَفْتَأُ الْعَضْبَ” (Resfe öfkeyi yatıştırır.)

Hediyeleşmenin duygular üzerinde etkisine atıfta bulunan bu ifade bir olgu üzerine ortaya çıkan mesele örnektir (el-Bekri, 1971, s. 249; Hasan b. Mes’ud el-Yusî, 1981, s. 1/108; Suhârî, 1999, s. 2/189). Anlatıldığına göre, öfkeli bir kişi açken bir topluluğun yanına gider ve bu kişiye, içmesi için “reife” (tatlıyla karıştırılmış ekşimsi süt) denilen içecek ikram olarak verilir. Bu ikram sonrası kişinin öfkesi diner. Yaşanan bu olgu üzerine söylenen bu söz, uyum ve birliği sağlamaya katkı sunacak her hediyeleşme için halk arasında yaygın bir şekilde kullanılan bir mesele dönüşmüştür (Meydani, t.y., s. 1/10; Nüveyri, 2002, s. 3/7; Ubeyd, 1980, s. 166).

Buna benzer, sözü iyi dinleyip doğru anlamanın önemi üzerine söylenen *أَسَاءَ سَمْعًا فَأَسَاءَ إِجَابَةً* (kötü dinledi, kötü cevap verdi) meseli de olguya dayalı oluşturulmuştur (ed-Dabbî, 1983, s. 160; Zemahşerî, 1987, s. 1/153; Seâlibî, 1981, s. 38). Bir babanın, söylenen sözü yanlış anlayan oğlu için söylediği bu söze kaynaklık eden olgu şöyledir:

Kureyş kabilesinin öne çıkan şahsiyetlerinden olan Süheyl b. Amr, (ö. 18/639) Enes adındaki oğluyla birlikte yürürlerken yolda Ahnes b. Şerîk’e rastlarlar. Ahnes, Süheyl’e yönelerek, yanındaki çocuğun kim olduğunu sorar. Süheyl “O benim oğlumdur.” cevabını verir. Sonrasında Ahnes, çocuğa yönelerek “أَيْنَ أُمُّكَ” (nereye gidiyorsun) cümlesini kullanır. Fakat çocuk bu ifadeyi, sadece bir hareke farkı dışında birebir aynı olan “أَيْنَ أُمُّكَ”(annen nerede) olarak anlar. Bu sebeple de “Annem, un öğütmeye gitti. Hanzala’nın evinde” cevabını verir. Oğlu Enes’in, sözü yanlış anladığını fark eden ba-

bası Süheyl, bunun üzerine, bu gibi benzer durumlar için sonradan halk arasında mesele dönüştürcek إِبَابَة أسَاء سَمْعًا فَاسَاء sözünü söyler (Yazıcı, 2003, s. 56; Zebîdî, 2001, s. 2/203).

Kıssa

Mesellere kaynaklık eden diğer bir unsur da kıssalardır. Kıssalar, Arap kültüründe birçok mesele kaynaklık etmiştir. Özellikle Cahiliye Devri savaşları için kullanılan bir tabir olan *Eyyâmü'l-Arap* (Kapar, 1995, s. 14) tarzı anlatılarda bu durum sıkça görülmektedir. Bu anlamda خَطْبُ يَسِيرٍ فِي خَطْبٍ كَبِيرٍ (Büyük bir işin içinde küçük bir iş) meseli, Cahiliye Devri savaşları anlatılarında geçen bir ifadenin, mesele dönüşmesine örnektir. Mesele dönüşen bu ifadenin kaynaklık ettiği kıssa şöyledir (el-Asgar, 1999, s. 722; Mağribî, t.y., s. 60; Meydânî, 1972, s. 1/233; Miskeveyh, 2002, s. 1/113) :

Cezîme ismindeki bir hükümdar kadın, Zebbâ ismindeki bir hükümdarın babasını katletmişti. Bunun üzerine Zebbâ, babasının intikamını alma maksadıyla Cezîme'ye yazdığı mektupta, ondan bir talepte bulunmuştu. Mektupta yer verilen bu talep şöyleydi:

“Kadının hükümdar oluşunu hoş görmüyor ve bunun bir güç eksikliği olduğunu düşünüyorum. Senden başkasını da kendime yakıştıramadığım için bana gelmeni sana teklif ediyorum. Eğer teklifi kabul edersen iktidarımın senin iktidarını birleştirir daha güçlü bir duruma geliriz.”

Zebbâ'nın amacı, bu mektubu göndererek babasının intikamı almak için Cezîme'ye tuzak kurmaktır. Zebbâ'nın mektuptaki talebi, Cezîme'ye cazip geldi ve tehlike boyutunu hafife alarak, bu talebi olumlu karşıladı. Ancak yine de fikir danışabileceği görüş sahibi kişilere danışmanın gerekli olduğunu düşündü ve bu durumu Bakka¹ denen yerde istişare heyetiyle paylaştı.

Cezîme'nin, görüş sahipleriyle Zebbâ'nın talebini paylaşması sonucu, danışman heyeti Zebbâ'nın talebine olumlu yaklaşmış ve Zebbâ'nın davetine icabet edilmesi fikrinde karar kılmışlardı. Bununla beraber görüş sahiplerinin içerisinde, Cezîme'nin değer verdiği Kasîr adında bir zat vardı. Kasîr, konuyla ilgili ortaya konan görüşle ilgili olarak “İsabetsiz bir görüş ve bu bir tuzak! Bana göre, onun sana yazdığı gibi; sen de Zebbâ'ya bir mektup yaz. Şayet mektubunda samimiye senin gitmene gerek kalmaksızın o sana gelecektir. Eğer samimi değilse; sözünde durmayacaktır ve böylece sen de onun tuzağına düşmeyeceksin. Çünkü babasını öldürerek sen ona zulmettin.” değerlendirmesinde bulundu. Cezîme, Kasîr'in bu değerlendirmesini karamsar buldu ve Zebbâ'nın ülkesine doğru sefere çıkma kararı aldı. Sefere çıkarken ise, bu konuda kendisini destekleyeceğini söyleyen akrabası Amr b. Adiy'i, kendisi yerine vekil tayin etti.

¹ Hire'ye yakın bir yerin ismidir. Heyt'e iki fersah uzaklıkta bir kale olduğu da söylenilmiştir. bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, (Beyrut: Dâru Sâdir, 1995), 1/473.

Cezîme, Zebba'nın ülkesine doğru ilerlerken “Ey Kasîr bu konudaki değerlendirmen nedir? diyerek yeniden Kasîr'in fikrini sormuş; Kasîr de “Görüşüm, *Bakka'da kalmıştır.*” cevabını vermiştir. Bunun üzerine Cezîme, “*Zebba hakkında ne söylersin?*” sorusunu yöneltmiş; Kasîr de “O'nun *hakkındaki sözümü söyledim. Verdiğiniz karara gelince; bu karar hatalıdır ve sonuçları korkutucudur.*” karşılığını vermiştir. Zebba'nın ülkesine ulaşan Cezîme'yi, elçiler çeşitli hediyelerle karşılamış ancak kararından emin olmayan Cezîme, Kasîre yeniden görüşünü sormuş; Kasîr, bu soru karşısında *خَطْبٌ يَسِيرٌ فِي خَطْبٍ كَبِيرٍ* (Büyük bir işin içinde küçük bir iş) sözünü söylemiştir. Kıssada yer alan bu ifade, halk tarafından dışarıdan hoş görünen fakat içerisinde tuzak olan durumlar için kullanılmak suretiyle sonraki zamanlarda yaygın bir mesele dönüşmüştür.

Şiir

Şiir, Arap toplumunun sanatsal açıdan kendini gösterdiği, dikkat çeken bir nazım üslubu ortaya koydukları bir alandır (Ürün, 2015, s. 19). Bu durum, eski Arap şiirinde daha belirgindi. Nitekim İslam öncesi Bedevî Arap şairlerin ortaya koydukları şiirlerin, sonradan gelenlerin seviyelerine ulaşamadıkları birer başyapıt olarak görülmesi, onların şiir sanatında yer edindikleri zirve seviyeyi göstermektedir. Araplar, yaşadıkları toplumda yaygın olan şiir geleneğini, günlük hayatta çeşitli alanlara taşıyarak şiirden istifade etmişlerdir (Çetin, 2011, s. 1-2). Bu durumun tezahürlerinden birisi de mesellerdir. Bu anlamda Arap mesellerinin bir kısmının kaynağını Arapların şiirleri oluşturur. Meseller içerisinde kaynağı şiir olanların çokluğu sebebiyle, bu çeşit meselleri derleyen birçok çalışma mevcuttur.² Bu tür şiirden iktibas edilen mesellerin kimisi, şiirde yer alan beytin sonu ya da başı olmakla beraber; kimisi de şiirdeki beytin tamamı olabilmektedir. Şiirlerden iktibas edilen mesellere aşağıdaki şiir kesitleri örnektir (Yakub, 1995, s. 43-45).

لَا تَنْهَ عَنْ خُلُقٍ وَتَأْتِي مِثْلَهُ عَارٌ عَلَيْكَ إِذَا فَعَلْتَ عَظِيمَ

(Sahip olduğun kötü bir ahlaktan birilerini sakındırma. Ayıptır bunu yapmak sana!) (Meydânî, 1972, s. 2/238)

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ وَكُلُّ نَعِيمٍ لَا مَحَالَةَ زَائِلٌ

(İyi bilin ki; Allah'ın dışındaki tüm şeyler batıldır. Şüphe yok ki; her nimet geçicidir.) (Askerî, t.y., s. 2/382)

لِكُلِّ جَدِيدٍ لَذَّةٌ غَيْرَ أَنَّنِي وَجَدْتُ جَدِيدَ الْمَوْتِ غَيْرَ لَذِيذٍ

(Yeni olan her şeyde bir lezzet vardır. Ne var ki ansızın başa gelen ölümü lezzetli bulmadım.) (Yûsî, 1981, s. 3/22)

2 Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Kabeş, *Mu'cemu'l-hikem ve'l-emsâli fi ş-i'r'i'l-arabi*; Ebu'l-Kasım İsmâil b. Abbâd, *el-Emsâlü's-ş'riyye es-sâira min ş'iri'l-mütenebbî*.

الرَّفْقُ يُمَنَّ وَالْأَنَاءُ سَعَادَةٌ فَاسْتَأْنِ فِي رَفْقٍ تَلَقَّ نَجَاحًا

(Nezaketi, bereketi; işlerde aceleci davranmamak ise huzuru sağlar. Nezaketi sahibi ol ki başarıya ulaşasın.)(Bekrî, 1971, s. 328)

Hikmet

Bir sözlü kültür mirası olarak, Arap dilinde meselin yanında, az kelimeyle çok anlamı ifade etme derinliğine sahip, veciz söz türü olarak *hikmet* vardır. Edebiyattaki terim anlamıyla *hikmet*, “*Nasihât amacı taşıyan, tecrübe mahsulü, doğru bir anlama sahip, soyut içerikli sözler* olarak tarif edilmiştir. Sahip olduğu bu özelliklere istinaden *hikmet* genelde; Peygamber, filozof ve şair benzeri, toplumlarda sözü seçkin kişiler tarafından söylenmiştir (Katâmiş, 1988, s. 18).

Hikmetin mesel kaynaklarından biri oluşu; onun zaman içerisinde yaygın kullanılmasıyla mesele dönüşüm sürecini ifade etmektedir. Bu yönüyle *hikmet* hem mesele kaynaklık etmekte hem de toplum içerisinde yaygınlık kazanarak mesele dönüşmektedir. Öncesinde bir *hikmet* olarak kullanılıp; sonrasında *mesele* dönüşen ifadelerle aşağıdaki meseller örnektir (Katâmiş, 1988, s. 19) :

مَا كُلُّ مَا يَتَمَنَّى الْمَرْءُ يُدْرِكُهُ تَجْرِي الرِّيحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السَّفِينُ

İnsan istediği şeylerin tümünü elde edemez. Nitekim gemiler istemese de rüzgâr onları başka yerlere sürükler. (Sâhib b. Abbâd, 1965, s. 63)

أَعْذَرُ مَنْ أُنْذِرَ

(Uyaran mazeretlidir.)³ (Meydânî, 1972, s. 2/29; A. M. A. Ömer, 2008, s. 3/190)

شَاهِدُ الْبُغْضِ اللَّحْظُ

(Öfkenin kanıtı, bakışlardır.) (Askerî, t.y., s. 1/549; Bekrî, 1971, s. 486; Seâlibî, 1981, s. 309)

مَقْتَلُ الرَّجُلِ بَيْنَ فَكَيْهِ

(Ölüm, kişinin iki çenesi arasındadır.) (Meydânî, 1972, s. 1/369; Ubeyd, 1980, s. 41; Zemahşerî, 1987, s. 2/346)

الْمَعْرِةُ طَرَفٌ مِنَ الْبُخْلِ

(Cimriliğin bir yönü de, mazeret sunmaktır.) (Askerî, t.y., s. 1/247; Meydânî, 1972, s. 1/114; Zemahşerî, 1987, s. 348)

3 Bu mesel olması muhtemel bir hadiseyle ilgili başka bir kişiye önceden uyarıda bulunan kişinin, hadiseyi yaşayan nezdinden mazur olduğunu ifade etmek için kullanılır.

Teşbih

Mesellerin oluşumuna kaynaklık eden diğer bir etken de teşbihtir. Teşbih, *aralarında bulunan benzerlik nedeniyle bir şeyin diğer bir şeye benzetilmesi*ni ifade eder. (Cürcânî, 1983, s. 58; A. M. A. Ömer, 2008, s. 2/162; Tehânevî, 1996, s. 1/443) Günlük dilde birçok farklı alan ve bağlamda kullanılan teşbih üslubu, halk arasında yaygın dil kullanımının bir parçası olan mesellerin, pek çoğunun oluşumuna kaynaklık etmiştir. Bu türde meseller, meselde geçen unsur ya da kişinin bir özelliği merkeze alınması ve aralarındaki benzerlik sebebiyle kıyaslamayı ifade eden *نم لِعِفْأ* kalıbıyla oluşturulmuştur (Durmuş, 2004, s. 294; Yakub, 1995, s. 42) .

Aşağıda yer alan misaller, bu tür mesellere örnektir:

«أَزْهَى مِنْ غَرَابٍ» (Kargadan da mağrur.)⁴ (Meydânî, 1972, s. 1/327)

«أَزْكَنُ مِنْ إِيَّاسٍ» (İlyas'tan⁵ daha basiretli.) (Askerî, t.y., s. 1/507)

«أَنْدَمُ مِنَ الْكُسْبِيِّ» (Kusa'i'den⁶ de pişman.) (Nüveyri, 2002, s. 2/121)

«أَبْرُ مِنَ الْعَمَلَسِ» (Amelles'ten⁷ daha iyilik sever.) (İbnü'l-Cevzi, 2013, s. 2/569; Mağribî, t.y., s. 772)

Kinayeli Söylem

Kinaye kelimesi sözlükte يَكْنِي – يَكْنُو – كَنَّا fiilinin mastarı olup (Zebîdî, 2001, s. 39/420) ; *bir şeyden konuşurken, o şeyin dışında bir mana hedeflemektir* (Halil b. Ahmed, t.y., s. 5/411; Râzî, 1999, s. 274) . Örneğin “*Nil'in çocukları*” ifadesiyle Mısırlıları kastetmek, kinayeli söyleme örnektir (A. M. Ömer, t.y., s. 3/965). Bu sözlük anlamının yanında, *kinayenin* beyan ilmindeki terim anlamı, *hakiki anlamının anlaşılmasına mâni bir faktör olmayan fakat bununla beraber başka bir anlama delalet eden söz* olarak tarif edilir (Abdulaziz Atîk, 1982, s. 203; Abdürrâzık, 2006, s. 359; Avnî, t.y., s. 1/149; Desûkî, t.y., s. 4/397). Sözlük ve terim anlamına istinaden, kinayenin söylemsel açıdan örtülü bir anlam içerdiği görülmektedir. Örneğin, “فُلَانٌ قَوِيٌّ الظَّهْرُ” (Falanın arkası güçlüdür.) sözü, örtülü anlatıma sahip kinaye içeren başka bir sözdür. (Bulut, 2019, s. 275) . Burada kişinin gerçek anlamda arkasının güçlü olabilme ihtimalini ortadan kaldıran herhangi bir unsur olmamakla beraber; bu söz, aynı zamanda, bahse konu olan kişinin imtiyazlı kişilerden destek alabileceği anlamını, kinayenin sahip olduğu örtük söylemle ifade etmektedir.

4 Karganın salınarak yürüyüşünün, kibirli yürüyüşü temsiline atfen söylenir.

5 Meselde adı geçen İlyâs, Emevîlerin Basra kadılarından olan İlyâs b. Mu'aviye'dir. Güvenilir bir râvi ve iyi bir fakih olması; zeka ve sezgisiyle bilinmesi gibi sebeplerle kendisi Arap mesellerine konu olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk: Ahmet Ağırakça, “İlyâs b. Muâviye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001).

6 İyi bir okçu olan Kusa'i, atışında hata yaptığını zannedip öfkelenmiş ve öfkesine yenik düşerek baş parmağını koparmıştır. Sonrasında ise hatalı atış yapmadığını anlayınca derin bir pişmanlık yaşamıştır.

7 Amelles ismindeki şahıs; sırtında taşımak suretiyle annesine hac yaptırmıştır.

Arap meselleri arasında kinayeli söyleme dayalı çokça mesel mevcuttur. Bunun sebebi, mesel ve kinayeli söylemde bulunan iki ortak özellikten kaynaklanmaktadır. Mesel ve kinayeli söylemde ortak özellik olarak bulunan hususiyetlerden ilki, ikisinin de örtük bir yapıda olmalarıdır. Kinayedeki örtük yapı, sözün delalet boyutundan kaynaklanırken; meselde olgular değişken olsa da bu olgular üzerine söylenen meselin kelimelerinin değişmez bir yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. Başka bir ifade ile, bir olay karşısında halk arasında yaygın bir meseli söyleyen kişi, hedeflediği manaya açıkça delalet eden lafızları kullanmaz. Bunun yerine, ilk söylendiği andaki kelime yapısını koruyarak; meseli dile getirir. Bu yönüyle meselde de kinayedeki gibi örtük bir yapı söz konusudur (Katâmiş, 1988, s. 267).

Kinaye ve meselin sahip olduğu diğer ortak özellik ise her ikisinin de dolaylı anlatıma sahip olmalarıdır. Sahip oldukları bu dolaylı anlatıma bağlı olarak, her ikisi de muhatabı yermek, eleştirmek; öğüt ve doğruya yönlendirme amacıyla söylenme esnekliğine sahiptir. Bu dolaylı anlatım yoluyla mesel ve kinayenin kesiştiği bu noktada, kinayeli söylemden doğan mesellerin çokluğunun diğer sebebidir (Yakub, 1995, s. 54). Aşağıdaki ifade, kinayeli söyleme dayalı ortaya çıkan Arap mesellerine örnektir:

«عَضَبَ الْخَيْلُ عَلَى الْجَمِّ» (Atların öfkesi gemlerinedir) (İbn Rifâa, t.y., s. 1/335; Meydânî, 1972, s. 2/56).

İnsanın öfke duygusuyla ilgili bu mesel, suçsuz olmasına rağmen karşısındakine öfkelenen; kontrol edemediği öfke duygusuyla kendisine zarar veren (Zemahşerî, 1987, s. 2/177; Sirâfî, 2008, s. 2/168); gereksiz durumlarda öfkelenen insanlar için bir mesel olarak söylenir (Meydânî, 1972, s. 2/56). Bu tür kişiler ve öfkeleri meselde geçen at ve gem üzerinden kurgulanan kinayeli bir söylemle eleştirilmiştir (Sîde, 2000, s. 5/411).

«عَيْرٌ غَارُهُ وَيَدُهُ» (O, kazığının kendisini helak ettiği bir merkeptir) (Askerî, t.y., s. 2/52; Meydânî, 1972, s. 2/165).

Kinayeli bir söylem içeren yukarıdaki mesel, yaşanan bir durumun sonucuna dikkat çekmek için söylenmiştir. Uzaklaşıp, kaybolmasını önlemek amacıyla tedbir alınarak kazığa bağlanan bir merkebin, ipe bağlı olması sebebiyle, onu avlamak için yanına gelen kurttan kaçamayıp; kurda av olması üzerine, bu kinayeli ifade söylenmiştir. Bu söz zamanla tedbir için kullanılan araçların, başa gelebilecek başka tehlikelere bazen zemin hazırlayabileceği gerçeğine işareten halk arasında yaygın bir şekilde söylenen mesele dönüşmüştür (Zemahşerî, 1987, s. 2/174).

«أَسْمَعُ جَجَعَةً وَلَا أَرَى طَحْنًا» (Değirmenin takırtısını duyuyorum ancak meydana bir un görmüyorum) (Askerî, t.y., s. 1/154).

Mesel, genel olarak söz veren fakat sözünü yerine getirmeyen kişiler için söylenir. Özelde ise, karşı tarafı korkutmak amacıyla sadece tehditkâr sözler söyleyip, söylediğini yapamayan korkak profilde insanların bu tutarsız durumları ile; sözünde durmayan cimri insanları, kinayeli bir dille uyarmak için söylenen bir meseldir (Zemahşerî, 1987, s. 1/172; İbn Rifâa, t.y., s. 1/68).

Kur'an

Kur'an, pek çok Arap meselinin oluşmasına kaynaklık ederek, Arap diline çeşitli meseller kazandırmıştır (Öznurhan vd., 2019, s. 127). Kur'an'ın indirilmeye başlandığı andan itibaren, Müslüman toplumlar Kur'an ayetlerini çokça okuma, ezberleme ve üzerinde derinlemesine düşünme gibi çeşitli yollarla, ondan istifade etmeye çalışmışlardır. Müslüman toplumları Kur'an'la bütünleştiren bu çabanın bir ürünü olarak, bazı Kur'an ayetleri, yaşanan olaylar karşısında günlük hayatta kullanılan mesellerin yerine tercih edilmiş; tıpkı meseller gibi yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bunun bir sonucu olarak, bu tür ayetler insanların oluşturduğu "*Kur'an meselleri*" olarak görülmüştür. Bu tür meseller, Kur'an'da genel ahlak prensiplerini içeren mesaj yüklü kısa ayetlerden yahut uzun ayetlerden elde edilen kesitler yoluyla oluşturulmuştur. Bu yönüyle Kur'an, bu tür mesellerin kaynağı konumundadır ve bu yolla oluşturulan her mesel ya kısa bir Kur'an ayeti ya da uzun bir ayetten kesit olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an ayetlerinden oluşturulmuş bu tarz meselleri derleyen birçok müstakil çalışma vardır. Bunun yanında Arap edebiyatı çerçevesinde meselleri ele alan eserlerde, "*Kur'an meselleri*" başlığıyla ayrı bir bölüm altında, bu türde mesellere yer verildiği de görülmektedir (Yakub, 1995, s. 207).

Aşağıdaki meseller bu tür Kur'an ayetlerinden iktibasla oluşturulmuş mesellerdir: (Katâmiş, 1988, s. 130)

كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ

"Nice az birlik vardır ki, Allah'ın yardımıyla sayıca çok birliğe karşı zafer kazanmışlardır" (s. el-Bakara 2/249).

قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ

"Kötü olanın çok olması sana ilginç gelse de iyi ile kötü bir olmaz" (*Kur'an Yolu Meâli*, t.y., s. el-Mâide 5/10).

لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسْأَلُكُمْ

"Açıklanırsa sizie sıkıntı verecek konularda soru sormayın" (*Kur'an Yolu Meâli*, t.y., s. el-Mâide 5/101).

وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا

"Birbirinizle çekişmeyin, sonra dağılırsınız" (s. el-Enfâl 8/46).

إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئاً

“Zan hiçbir zaman kesin bilgi gibi olmaz” (s. Yûnus 10/36).

Hadis

Meseller için kaynak konumunda olan diğer bir etken, Hadis-i Şeriflerdir. Bu tür meseller için “*Emsâlü'l-hadîs*” tabiri kullanılmaktadır (Kandemir, 2004, s. 297). Hazreti Peygamberin bu tür mesellerin bizzat kaynağı olması hasebiyle, tıpkı Kur'an meselleri gibi bu tür meseller, sunduğu temsilî anlatım ve hikmetli mesajlarla dinin anlaşılması ve yaşanması noktasında, Müslümanlar nezdinde ayrıcalıklı bir konum ve değere sahiptir. Bir başka açıdan, Hadis-i Şeriflerin kaynaklık ettiği meseller, fesahat ve belagat yönüyle de dikkat çekmektedir. Nitekim Hadis-i Şeriflerin karakteristik özelliği olarak sahip olduğu belagat; birçok dil ve belagat bilgininin dikkatini çekmiştir. Bu durumun bir tezahürü olarak, Hazreti Peygamberin, Hadislerinde kullandığı üslup ile ilgili Câhız, (ö. 255/869) şu değerlendirmeyi yapmaktadır (Câhız, 2007, s. 2/13) :

“O, yapmacık bir şekilde konuşmayı ayıplamış, uzun konuşulması gereken yerde uzun; kısa konuşulması gereken yerde kısa konuşmuştur. Garip ve anlaşılmaz kelimeleri kullanmaktan kaçınmış; aksine sade bir üslup tercih etmiştir. O, hikmetlerle dolu bir mirastan başka bir şeyi konuşmamıştır.”

Hadislerinde özlü bir anlatım dili kullanan Hazreti Peygamberin bu özelliğini Zemahşerî (ö. 538/1144) “*Arap dilinin özü, sanki Hz. Muhammed'e Allah tarafından verilmiştir*” sözleriyle ifade etmiştir (Zemahşerî, t.y., s. 1/11). Bu açıdan bakıldığında Hadislerin fesahat ve belagat yönüyle, özgün bir yapı arz ettiği görülmektedir. Hadislerin taşıdığı üstün belagatin yanında; kaynağının Hazreti Peygamber olması yönüyle, Müslümanlar bu tür Hadisleri tıpkı meseller gibi günlük hayatlarında kullanarak birer mesele dönüştürmüş ve yaşanan Hadiseleri bu tür mesellerin perspektifinden yorumlamak suretiyle, sünnet merkezli bir hayatın yaşanmasına vesile kılmışlardır. Öyle ki, Müslümanlar nezdindeki değerine binaen bu tür meselleri derleyen müstakil çalışmalar yapılmıştır (Katâmiş, 1988, s. 164; Yakub, 1995, s. 212).

Bu tür mesellerin kimisi uzun kimisi daha kısa bir yapı arz etmektedir. Buna bağlı olarak Abdülmecîd Katâmiş, Hadis kaynaklı meselleri kısa ve uzunluklarına göre değerlendirerek *mûcezz* ve *mufasssal* şeklinde iki tür altında incelemektedir. Katâmiş *mûcezz* mesellerle ilgili olarak, Amr b. Âs'ın “*Hazreti Peygamberin sözlerinden bin mesel ezberledim.*” ifadesini aktarmaktadır. Aşağıdaki meseller Hadislerin kaynaklık ettiği mesellere örnektir (Katâmiş, 1988, s. 159; Râmhürmüzî, 1988, s. 9).

إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرَ.

“Sihirde büyü vardır.” (İşbilî, 1999, s. 1/581)

إِيَّاكُمْ وَخَضِرَاءَ الدَّمَنِ.

“Çöplükteki biten yeşillikten sakının.” (Zürkânî, 2018, s. 2/119)

النَّاسُ كَابِلُ الْمَانَةِ لَا تَجِدُ فِيهَا رَاحَةً.

“İnsanlar içlerinde işine yarayacak bir deve bulamadığın yüz deve gibidirler.” (Tebrizi & el-Elbânî, 1985, s. 3/1473)

الْحَيَاءُ لَا يَأْتِي إِلَّا بِخَيْرٍ.

“Haya ancak hayır getirir.” (Abdülbâkî, 1986, s. 1/9)

لَا يَقْضِيَنَّ حَكَمَ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانٌ.

“Biriniz öfkeli iken, iki kişi arasında asla hüküm vermesin!” (el-Makdîsî, 2021, s. 390)

Bu türün daha uzun yapıda olan mesellerini Abdülmecîd Katâmiş, *mu-fassal* olarak tanımlamakta ve şu örneklerle yer vermektedir (Katâmiş, 1988, s. 162).

مَثَلِي وَمَثَلُ الْأَنْبِيَاءِ كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بُنْيَانًا فَأَحْسَنَهُ وَأَجْمَلَهُ، فَجَعَلَ النَّاسُ يُطِيفُونَ بِهِ يَقُولُونَ: مَا رَأَيْنَا بُنْيَانًا أَحْسَنَ مِنْ هَذَا إِلَّا هَذِهِ اللَّيْنَةُ، أَلَا فَكُنْتُ أَنَا تِلْكَ اللَّيْنَةُ. مَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ مِنْ الْهُدَى وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَصَابَ أَرْضًا، فَكَانَتْ مِنْهَا نَفْيَةٌ قِيلَتْ الْمَاءُ، فَأَتَيْتُ الْكَلَّا وَالْعُشْبَ الْكَثِيرَ، وَكَانَتْ مِنْهَا أَجَادِبُ أَمْسَكَتِ الْمَاءُ، فَفَقَعَ اللَّهُ بِهَا النَّاسَ، فَشَرِبُوا وَسَقَوْا وَزَرَعُوا، وَأَصَابَ مِنْهَا طَائِفَةٌ أُخْرَى، إِنَّمَا هِيَ قِيْعَانٌ، لَا تَمْسُكُ مَاءً وَلَا تَنْبُتُ كَلًّا، فَذَلِكَ مَثَلُ مَنْ فُقِيَ فِي دِينِ اللَّهِ، وَنَفَعَهُ بِمَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ، فَعَلِمَ وَعَلِمَ، وَمَثَلُ مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِذَلِكَ رَأْسًا، وَلَمْ يَقْبَلْ هُدَى اللَّهِ الَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ.

“Benimle benden önceki peygamberlerin misali, bir ev yapan kimseye benzer. O kimse evi güzel bir şekilde yapmış fakat sadece bir tuğla yeri bir tarafta boş kalmıştır. İnsanlar bu evi dolaşırlarken şöyle derler: Şu tuğla da keşke konulmuş olsaydı ya!” Allah resulü sözlerine şöyle devam etti: “Dikkat edin! İşte o tuğla benim (İbnü’l-Esîr, 1972, s. 8/537)”.

مَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ مِنْ الْهُدَى وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَصَابَ أَرْضًا، فَكَانَتْ مِنْهَا نَفْيَةٌ قِيلَتْ الْمَاءُ، فَأَتَيْتُ الْكَلَّا وَالْعُشْبَ الْكَثِيرَ، وَكَانَتْ مِنْهَا أَجَادِبُ أَمْسَكَتِ الْمَاءُ، فَفَقَعَ اللَّهُ بِهَا النَّاسَ، فَشَرِبُوا وَسَقَوْا وَزَرَعُوا، وَأَصَابَ مِنْهَا طَائِفَةٌ أُخْرَى، إِنَّمَا هِيَ قِيْعَانٌ، لَا تَمْسُكُ مَاءً وَلَا تَنْبُتُ كَلًّا، فَذَلِكَ مَثَلُ مَنْ فُقِيَ فِي دِينِ اللَّهِ، وَنَفَعَهُ بِمَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ، فَعَلِمَ وَعَلِمَ، وَمَثَلُ مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِذَلِكَ رَأْسًا، وَلَمْ يَقْبَلْ هُدَى اللَّهِ الَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ.

“Allah’ın benim vasıtamla göndermiş olduğu ilim ve hidayet, yeryüzüne yağan yoğun yağmura benzer. Yağmurun yağdığı yerin bir kısmı verimli topraktır ve yağmur suyunu kabul edip, çokça çayır ve ot bitirir. Bir kısmı ise suyu emmeyen; üstünde tutan çorak yerdir. Allah bu yerde biriken su ile insanları faydalandırır. Bu sudan hem kendileri içer hem hayvanlarını sularlar

ve ziraatlarını da bu su sayesinde yaparlar. Yağmurun yağdığı başka bir yer daha vardır ki, düz ve herhangi bir bitki bitmeyen düz bir arazidir. Bu arazi ne su tutar ne ot bitirir. İşte bu durum, Allah'ın beni göndermiş olduğu din hususunda anlayış sahibi, ilim elde eden ve onu öğreten kişiler ile bu ilim ve hidayete kayıtsız kalan kişilerin durumuna benzemektedir (Hitâbî, 1988, s. 1/197).”

Mufasssal olarak ifade ettiği bu tür mesellerin; nasihat, kinama, uyarma, helal ya da haramı belirleme ve içerdiği temsil ile duyguları harekete geçirme açısından Kur'an'ın sunduğu meseller ile örtüştüğünü belirten Katâmiş, aynı zamanda mufasssal türdeki mesellerin, belagat sanatları olan teşbih ve temsil gibi unsurları içermesi açısından Hazreti Peygamberin sahip olduğu belagatin ayrıcalığını gösteren bir unsur olduğunu belirtmektedir (Katâmiş, 1988, s. 162; Râmhürmüzî, 1988, s. 8) .

Sonuç

Arap meselleri, tarihsel süreçte birçok farklı kaynaktan beslenerek oluşmuş, halkın yaygın kullanımıyla toplum hafızasında yer edinmiş; nesillerden nesillere değişmeyen kalıplarla aktarılmış sözlerdir. Çalışmamızda da belirttiğimiz üzere mesellere, deneyimler, kıssa, şiir, hikmet, edebî yönü olan teşbih ve kinayeye dayalı söylemler gibi insan ürünü unsurlar kaynaklık etmekle beraber; kutsal yönü olan Kur'an ve Hadisler de kaynaklık etmiştir. Mesellerin kaynağının farklılığı ve birden çok oluşu, onların yalnızca dile ait özgün bir ifade formu olmadığını; bununla beraber tarihi, toplumsal hafızayı, edebî söylemi ve dinî referansları kendisinde toplayan bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Mesellerin kaynaklarının tespiti, var oldukları toplumlarda mesellerin işlevini görünür kılan bir husustur. Bu anlamda Arap mesellerinde tarihi ve sosyal yönüyle toplum hafızası, tecrübe, şiir ve kıssa ile mesellere aktarılmış; hikmet, kinaye ve teşbih kaynaklı mesellerle toplumun sahip olduğu edebî zevke katkı sunulmuş; Kur'an ve Hadis kaynaklı meseller yoluyla ise inanç ve ahlak konusunda Müslüman toplumlar yönlendirilmiştir. Böylelikle mesel ve toplumun sahip olduğu kültür ve birikimin karşılıklı etkileşiminin bir tezahürü olarak; Arap meselleri hem Dünya'ya dönük deneyimleri içeren hem de dinî referans alan iç içe geçmiş yapısıyla, bir ifade biçimi olarak Arap toplumunda bütün canlılığıyla varlığını sürdürmüştür. Arap mesellerinin tarihi, sosyal, dinî ve edebî yönü gibi birçok alanla olan bu sıkı ilişkisi, onları sadece dil ve edebiyat araştırmalarının konusu yapmanın da ötesinde, diğer alanlar zemininde onları incelemenin önemini göstermektedir. Bu anlamda Arap meselleri, dil ve edebiyat araştırmalarının yanında toplum bilimleri için de kıymetli bir araştırma zemini sunmaktadır.

Mesellerin kaynakları, meselin söylenmeden önceki bağlam bilgisini sunması yönüyle önem arz etmektedir. Meseldeki bağlamın anlaşılması ise ait olduğu toplumun değerlerini, kültür kodlarını ve düşünce yapısını derinlikli bir boyutla ele almaya imkân tanımaktadır. Bu yönüyle Arap mesellerinin kaynakları merkeze alınarak yapılacak disiplinler arası çalışmalar; özelde Arap toplumunun kültürel yapısına, dil ve edebiyatına, genel anlamda ise İslam kültür tarihiyle ilgili çalışmalara değerli katkılar sunacaktır.

Kaynakça

- Abdulaziz Atfık. (1982). *Kitâbu ilmi'l-beyân*. Dâru'n-nahda el-Arabiyye.
- Abdûlbâkî, M.F. (1986). *el-Lü'lü'ü ve'l-mercân fî mâ ittefeka aleyhi's-Şeyhân*. Dâru'l-hadîs.
- Abdürrâzık, H.İ. (2006). *Belagatü's-sâfiye*. el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Tûras.
- Asgar, A. (1999). *Kitâbü'l-ihitiyâreyn: el-mufaddaliyyât ve'l-esma'iyyât*. Dârü'l-Fikrî'l-Muâsir.
- Askerî, E.H. (t.y.). *Cemheretü'l-emsâl*. Dâru'l-Fikr.
- Avnî, H. (t.y.). *Minhâcu'l-vâzih li'l-belâga*. Mektebetu'l-Ezheriyye.
- Bekrî, A. b. A. b. M. E. U. (1971). *Faslü'l-makal fî şerhi kitâbi'l-emsâl* (1. bs). Müessesetü'r-Risâle.
- Bulut, A. (2019). *Belâgat: Meânî- Beyân- Bedî* (9. bs). M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Câhız, E.O. (2007). *el-Beyân ve't-tebyîn*. Mektebetü'l-Hilâl.
- Cürcânî, Ş.A. b. M. (1983). *Ta'rifat* (1. bs). Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Çetin, N. (2011). *Eski Arap Şiiri*. Kapı Yayınları.
- Dabbî, E.-A. R. M. b. M. M. (1983). *Emsâlü'l-Arab*. Dârü'r-Raidi'l-Arabi.
- Demirayak, K. (2014). *Arap Edebiyatı Tarihi-1* (3. bs). Fenomen.
- Desûkî, E. A. (t.y.). *Hâşiyetü'd-Desûkî alâ muhtasari's-Sa'd*. Mektebetu'l-Asriyye.
- Durmuş, İ. (2004). Mesel. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 29, ss. 293-297). TDV Yayınları.
- el-Makdisî, A. b. A. (2021). *el-Umdetü fi'l-ahkâm* (2. bs).
- ez-Zemahşerî, E.-K. C. M. b. Ö. b. M. (1987). *el-Müstaksâ fî emsali'l-Arab*. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Furat, A.S. (1996). *Arap Edebiyatı Tarihi*. : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Halil b. Ahmed. (t.y.). *Kitâbu'l-ayn*. Mektebetü'l-Hilâl.
- Hitâbî, E.S. (1988). *A'lâmü'l-hadîs* (1. bs). Câmiatü Ümmü'l-Kurâ.
- İbn Rifâa. (t.y.). *Kitâbü'l-emsâl* (1. bs). Dâru Sadu'd-dîn.
- İbnü'l-Cevzi, E.-M. (2013). *Mir'atü'z-zaman fî tevârîhi'l-a'yan* (1. bs). er-Risaletü'l-Âlemiyye.
- İbnü'l-Esrî, M. E. (1972). *Câmiu'l-usûl fî ehâdisi'r-resûl* (1. bs). Mektebetu'l-Halvânî.
- İşbîlî, E. M. A. b. A. b. A. (1999). *el-Cem'u beyne's-sahihayn* (1. bs). Dâru'l-Muhakkik.
- Kandemir, M.Y. (2004). Mesel (Hadis). İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 29, ss. 297-299). TDV Yayınları.
- Kapar, M.A. (1995). Eyyâmü'l-Arab. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 12, ss. 14-16). TDV Yayınları.
- Katamiş, A. (1988). *el-Emsâlü'l-Arabiyye*. Dimaşk : Dârü'l-Fikr.
- Kur'an Yolu Meâli*. (t.y.). <https://kuran.diyaret.gov.tr>.

- Mağribî, E.-H. N. A. b. M. İ. S. (t.y.). *Neşvetü't-tarab fî tarihi cahiliyyeti'l-Arab*. Mektebetü'l-Aksa.
- Meydânî, E.-F. A. b. M. b. A. en-Nisâburî. (1972). *Mecmaü'l-emsâl* (Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Ed.; Beyrut). Dâru'l-Marife.
- Miskeveyh, E. A. A. b. M. b. Y. İ. (2002). *Tecâribü'l-ümem* (2. bs). Dâr-u Surûş.
- Nüveyri, Ş. A. b. A. b. M. (2002). *Nihayetü'l-ereb fî fûnuni'l-edeb* (1. bs). Dâru'l-kütüb ve'l-vesâikii'l-kavmiyye.
- Ömer, A. M. (t.y.). *Mu'cemü'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*. (C. 3). Kahire : Alemü'l-Kütüb.
- Ömer, A. M. A. (2008). *Mu'cemü'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra* (1. bs). Âlemü'l-Kütüb.
- Öznurhan, H., Hazer, D., Bulut, A., & Durmuş, İ. (2019). Kur'an'ın Arap Diline Tesiri. İçinde M. Çağrıci (Ed.), *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat* (1. bs). Kuramer.
- Râmihürmüzî, E. M. b. H. H. b. A. (1988). *Emsâlü'l-hadîs* (1. bs). Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye.
- Râzî, E. A. Z. M. b. E. B. b. A. (1999). *Muhtârü's-sıhah* (5. bs).
- Seâlibî, E. M. A. b. M. b. İ. (1981). *Et-Temsîl ve'l-muhâdara* (3. bs). : Dârü'l-Arabiyye li'l-Kitâb.
- Sîde, E.-H. A. b. İ. İ. (2000). *El-Muhkem ve'l-muhitü'l-a'zam* (1. bs). Dâru lhyai'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Sirâfî, E. S. H. b. A. S. M. (2008). *Şerhu Kitâbü Sibeveyhi* (1. bs). Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Tebrizi, E. A. V. M. b. A., & el-Elbânî, M. N. (1985). *Mişkâtü'l-mesâbih* (3. bs). Mektebetü'l-İslâmî.
- Tehânevî, M. b. A. b. A. el-Faruki el-Haneffî. (1996). *Mevsûatu keşşâfi ıstılâhâtü'l-fünûn ve'l-ulûm*. Mektebetu Lübnan.
- Ubeyd, K. b.Sellam el-Herevî el-Ezdî. (1980). *Kitâbü'l-emsâl* (1. bs). Dâru'l-memûn li't-türâs.
- Ürün, A. K. (2015). *Klasik Arap Edebiyatı* (1. bs). Çizgi.
- Yakub, E. B. (1995). *Mevsûatu emsâli'l-Arab* (1. bs). Beyrut : Dârü'l-Cil.
- Yazıcı, N. (2003). *Arapça- Türkçe / Türkçe- Arapça Atasözleri ve Deyimler*. Rağbet Yayınları.
- Yûsî, H. b. M. (1981). *Zehrü'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem* (1. bs). Dârü'l-Beyzâ : Dârü's-Sekâfe.
- Zebîdî, E.-F. M. M. b. M. b. M. (2001). *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Vizâratü'l-irşâd ve'l-enbâ fi'l-Kuveyt.
- Zemahşerî, E.-K. C. M. b. Ö. b. M. (t.y.). *El-Fâik fî garibi'l-hadîs* (2. bs). Dâru'l-Marife.
- Zemahşerî, E.-K. C. M. b. Ö. b. M. (1987). *El-Müstaksâ fî emsâli'l-Arab*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Zürkânî, E. A. M. b. A. b. Y. (2018). *Muhtasarü'l-Makasidi'l-hasene fî beyâni ke-sirin mine'l-hadisil-müştehire 'ale'l-elsine* (1. bs). Mektebetü'l-Meymene el-Medeniyye.